

Pesniški podmladek študentskega gibanja 1968–72

Boris A. Novak

Jasno politično zavest – morda pa je šlo le za solidarnost – sem prvič v življenju začutil junija 1968 v Beogradu. Pravkar sem končal osnovno šolo, usodno je tekel in galopiral zadnji mesec mojega bivanja v rojstnem mestu, kajti starša sta se odločila, da se bo družina vrnila domov, v Slovenijo. Med naraščajočo bolečino slovesa, ki me je pretresala ob slovesu od otroških prijateljev, prvih ljubezni in okolja, kjer sem se zelo dobro in domače počutil, sem pozorno spremljal študentske demonstracije in se v ostrem spopadu med študenti in sadistično policijo z vsem srcem opredelil za študente. K tej izbiri je nedvomno prispevalo tudi dejstvo, da so se trije bratrance (dva študenta in en pravkar pečeni diplomant) aktivno vključili v študentsko gibanje. Skupaj z drugimi študenti so se vsak večer vračali iz Študentskega naselja in skupini mlajših občudovalcev v bližnjem parku poročali o vseh bistvenih dogodkih, zborovanjih, protestih, spopadih s policijo in številu aretiranih. Vse, kar sem političnega počel v poznejšem življenju, je sledilo iz tega mladostnega, napol še otroškega navdušenja nad mojimi tedanjimi junaki – uporniškimi študenti beograjske univerze. Ponosen sem bil tudi na svojega očeta, da je javno podprl upravičenost zahtev beograjske študentske revolte l. 1968, kar je ponovil tudi l. 1971 s podporo študentski zasedbi Filozofske fakultete v Ljubljani. Pozneje sem razumel, da je s podporo beograjskim in ljubljanskim študentom na začetku sedemdesetih let konsistentno sledil svoji lastni zgodbi, saj je bil v tridesetih

letih kot študent Univerze kralja Aleksandra v Ljubljani zaradi organiziranja demonstracij kar triindvajsetkrat zaprt.

Moj »ognjeni krst« se je zgodil že kmalu, 15. maja 1970, ko sem – kot dijak drugega letnika II. (Šubičeve) gimnazije – prvič govoril na demonstracijah v Študentskem naselju. Začele so se popoldne kot protest zoper ameriški in sovjetski imperializem in se zvečer končale s pohodom po središču Ljubljane, s sežiganjem ameriške in sovjetske zastave na tedanji Titovi cesti ter z notranjepolitičnimi protestnimi vzkliki in gesli.

Iz tistega časa datira tudi moja tesna zveza s skupino študentov, ki sem jih dotlej bežno poznal, saj so tri leta pred menoj hodili na Šubičevo gimnazijo in so bili sošolci: Jaša Zlobec, Mladen Dolar, Marko Uršič, Jure Detela, Tomaž Wraber in Branko Gradišnik so bili moji intelektualni in politični mentorji in so tedaj kar najgloblje vplivali name. Jeseni 1970 so se moje sobote radikalno spremenile: Jaša me je »vpisal« v Francoski dramski krožek, ki ga je vodila Madame Saje, legendarna profesorica na Šubičevi gimnaziji, obenem pa me je povabil na redne sobotne diskusijske sestanke ob štirih popoldne v Kazini, v uredniških prostorih *Tribune*. Naslednje leto sem ob sobotah dopoldne jecljal francoske dialoge Montherlanta in Anouilha, popoldne pa pozorno spremljal diskusije svojih mentorjev o najnovejših knjigah, ki so jih prebrali. Presenetilo me je, s kakšno resnostjo so študirali tedaj relevantno sociološko in filozofsko literaturo, večinoma v tujih jezikih. Vsak teden je bilo treba prebrati nekaj knjig; do mene kot podmladka so sicer izkazovali prijazno pokroviteljstvo in mi prizanašali z »domačim čtivom«, njihove medsebojne diskusije, v katere sem se občasno poskušal vključevati, pa so bile presenetljivo tehtne in ostre. Jedro literature so bili avtorji frankfurtske šole, spomnim pa se sobote, ko je Mladen prinesel in razlagal Althusserja, kjer nisem razumel absolutno ničesar. Izkazalo se je, da je bilo »branje klasikov« le teoretični uvod v praktični del »študentske revolucije«, ki je kmalu sledil.

Imeli smo se za trockiste, se pravi, da smo radikalno zavračali sovjetski model revolucije v eni sami državi, ki da je obsojen na klavrn polom ter politično in policijsko diktaturo; pogoj za končno in dokončno zmago Revolucije naj bi bila globalna zmaga, kakršno je pridigal Lev Trocki. Imeli smo tudi stike s Četrto (trockistično) internacionalo; spomnim se tajnega sestanka s francosko aktivistko in aktivistom. Pri pripravi tega sestanka smo pazili, da ne bi po nepotrebem razbobnali svoje subverzivne rabote, sicer pa nismo bili tako previdni; Tomaž

Wraber nas je večkrat jezno opozoril na pravila konspiracije. Najbrž je imel prav. V primeru hujše zaostritve partijske politike v »svinčenih sedemdesetih letih« bi bila ta »študijska skupina« najbrž tarča pregona, saj ne more biti dvoma, da je UDBA vedela in spremljala naše delovanje.

Do drugih narodnosti strpna in odprta politika velikega dela angažiranih ljubljanskih študentov je prišla imenitno na dan spomladi l. 1971, ko je vodja zagrebškega študentskega gibanja Zvonimir Čičak prišel v Ljubljano vzpostaviti zavezništvo pri rušenju jugoslovanskega sistema na nacionalistični podlagi. Na dramatičnem sestanku v Kazini je bil deležen dostojanstvenega negativnega odgovora; spomnim se kratke, mirne in odločne argumentacije, s katero je Jaša Zlobec zavrnil nacionalistično ideologijo.

Leta pozneje sem vzdušje sobotnega debatnega krožka upesnil v epu *Vrata nepovrata*; naslednji odlomek je iz tretje knjige, naslovljene *Bivališča duš* (8. zvezek: *Pesniške duše*, 85. spev: *Pesniške duše vrstnice*, pesem 2):

– *Dobrodošel, sin moj*, me je pozdravil Jezus, v katerem
sem prepoznal Jureta Detelo, ko sem tiste usodne
sobote oktobra sedemdeset ob štirih popoldne

le zbral korajžo in potrkal na odprta vrata
redakcije *Tribune* v drugem nadstropju *Kazine*.
Tam so bili vsi že zbrani – izbrana, divja jata

študentov, s kljuni, nabrušenimi zoper rjo zgodovine.

Vse sem poznal: bili so maturantje Šubičke,
ko sem jaz – izgubljen in plah pod tonami sivine –

prvič strmel v geometrično pravilne line
Plečnikove pošastno depresivne mojstrovine,
v prvem letniku samote svoje nove domovine ...

Zdaj sem strmel v dolgolase, dolgobrade tipe
v zlizanih kavbojkah, strganih jopičih in leninskih čepicah,
ki so si zvijali cigarete in vlekli pipe,

da gost in težek dim še zdaj obdaja moj spomin,
ganjen od prepoznave kraja, časa in imen:

Jaša Zlobec, ki je krilil z rokámi, da smo *klin*

*permanentne svetovne revolucije sredi slemen
podedovane apatije subalpskih dolin;*

Mladen Dolar, ki mu je v očeh gorel strm plamen

lucidnega spopada s sfingo zgodovine in
mi je mentorsko dal v branje gosto podčrtane knjige
Louisa Althusserja, kjer sem – začetnik v francoščini –

razumel komaj kaj, le to, da moram strgati verige ...
– česa? gospostva Kapitala? psevdokomunizma
naših uradniških hierarhij? – vsekakor pa dvigniti sredinec

na demonstracijah, je tiho rekala Dolarjeva karizma;
Marko Uršič, ki je bil takrat takisto prijazen,
kot je danes, petinštirideset let pozneje, ko se tedanjega trockizma

spominjava z nasmehom, med pogovori, kako narazen
leze renesančna sinteza sonc in senc, lepega in mislečega;
avant-pisatelj Branko Gradišnik, karseda glasen

tiger besednih iger, ozvočen s smehom jezičnega
upornika, že takrat raziskujočega strategijo
in taktiko naracije, prekucije in zajebancije – *tega*

novinca – je pokazal name – *pa pozdravljam, stotnijo
poetov v svetovni revoluciji je obogatil
s priredbo hita beograjske Kornij grupe Trla baba lan,*

*ki se pri njem glasi Trla ZK lan, da ji mine dan,
o čemer je celica ZK na Šubičevi gimnaziji
včeraj razpravljala šest ur, trla lan, da ji mine dan;*

Tomaž Wraber, ki je – kot britev – rezal zadnji, o raciji,
ki da jo z vse šibkejšimi očmi preroško jasno vidi,
in nam je pel levite o nujno potrebni konspiraciji,

in je imel preroško prav, saj smo bili priče aretaciji
že drugo jutro. Izkazalo se je, da je maršal **Je. Bo. Tito**
presneto živ in žilav. In je – kot ob vsaki vizitaciji

Ljubljane – ljudska milica *za vsak primer* za dva dni,
brez sodnega náloga, spravila za zapahe celo
vrsto sumljivih elementov, vse lokalne prostitutke

in Jezusa – pacifističnega pesnika Jureta Detelo ...

Prav ta »študijska skupina« je skupaj z nekaterimi drugimi aktivisti sodila v sámo trdo jedro študentskega gibanja in zasedbe Filozofske fakultete spomladi 1971. Takrat sem z velikim presenečenjem in navdušenjem odkril, da poleg trdega, političnega jedra študentsko gibanje premore tudi mehko, umetniško jedro: med zasedbo FF sem zelo rad spremljal *Predavanja iz doline totalke* Milana Jesiha, po svojih močeh pa sem razmnoževal tudi hrup jazz banda, ki mu je dirigiral Milan Dekleva. Z obema Milanoma, z obema pesnikoma sem se nato v Šumiju doživljenjsko sprijateljil.

Med zasedbo sem študentom po svojih močeh pomagal: ker sem imel kot urednik *Mladinca*, literarnega glasila dijakov Šubičeve gimnazije, dostop do ciklostila, sem razmnoževal nekatere letake, ki jih kolegi zaradi bojazni pred vohljači niso hoteli razmnoževati v študentski sobi na Filozofski fakulteti.

*Pohod študentov proti skupščini RS, 14. april 1971. Kongresni trg.
Foto: Karpo Godina.*

Udeležil sem se tudi pohoda študentov skozi središče Ljubljane in *sit-ina* pred slovenskim parlamentom. Vzdušje tega vrhunca zasedbe FF sem takole upesnil v *Vratih nepovrata*, v prvi knjigi, naslovljeni *Zemljevidi domotožja* (2. zvezek: *Zgodovinski atlas zapuščenih domovanj*, 21. spev: *Šole*, pesem 3):

Nikoli ni bilo take pomladi
kot leta enainsedemdeset.
Na pusti modernistični fasadi

je troje nezaslišanih besed
sprožilo smeh in dvignjen srednji prst
in gnev in gibanje in ognjemet:

Kamion ni bonbon! Ognjeni krst
smo doživeli nekaj norih dni pozneje,
ko smo zagledali kordon, ves čvrst

in mrzel: takrat smo prišli do lastne meje ...
Pred tem pa eksplozija časa, srh, zasedba
Filozofske fakultete, duh lip, ki veje

prostost, pogum, dotlej neznan, študentka
s smejočo se lepoto, *jazz band*, brkati Dekleva
dirigira hrup sto enega instrumenta

domišljije, ki šprica, lije, seva,
dolgolasi Jesih predava o *Dolini totalke*,
režimo se, nihče ne šteje dni ... vse do dneva

preboja, ko smo iz betonske barake
faksa odšli na cesto in zasedli mesto,
skrivaj sem razmnožil šmiraste letake

z matrico na prastarem ciklostilu, skozi gosto
mrežo teles in sloganov sem dolgo iskal
prijatelje, trdo jedro gibanja, prostor

se je že zibal in lebdel in piskal,
ko sem jih našel, so bili v prvi vrsti,
Jaša s pestjo v zraku pa Mladen in Branko,

Tomaž in Jure in Marko, prijeli smo se za roke,
kot da še zmeraj hodimo v vrtec,
prizor nas je spremenil v prestrašene otroke,

kordon miličnikov v neprebojnih jopičih,
s čeladami in ščiti, pištolami in palicami,
tedaj sem se spomnil in vzdiknil

Policaj je palicaj!,

a sem ga komaj slišal, nismo mogli več nazaj,
samo naprej, kričali smo, da prekričimo strah,
Naprej! naprej! naprej! ...

in se usedli pred parlament ...

Spomnim se vonja po cvetočih lipah
in toplem asfaltu in toplih dekletih, vonja hipa,
ko sem bil mladenič, tako kot vsi,

ko sem bil pesnik, tako kot vsi, ko sem bil upornik,
tako kot vsi, in bil zaljubljen, tako kot vsi,
in korakal naprej, tako kot le nekateri,

tisti, ki se po štiridesetih letih srečamo v večerih
pred filofaksom, po predavanjih novim študentom,
ki parlament obmetavajo z granitnimi kockami ...

Jašo sem zadnjič srečal prav pred parlamentom.
Tako kot nekoč so cvetele lipe, vonj razkošnih vej
je padal po stezicah Valvasorjevega parka,

nikoli več enakih. Šla sva mimo, bežna znanca, nakar
sva se ustavila in samodejno dvignila pesti v zrak,
in zavpila:

Naprej! naprej! naprej! ...

A nisva šla naprej. Šla sva nazaj, drug k drugemu,
se potreppljala po ramenih in sedla na pločnik.
Brž je pritekel *palicaj*, za njim pa še njegov pribočnik,

ki me je nazijal: *Gospod, pri priči vstanite!*
in zajeceljal pred Jašo: *Gospod poslanec, kaj pa vi tu?!*

Midva pa sva brez sramu

sedela tam, na pločniku pred parlamentom,
in se režala na ves glas, režala kot takrat, na dnu
tiste davne pomladi, ko je študentom

uspelo za dva tedna zasesti fakulteto
in za dve uri cesto pred parlamentom ...

Pri tem pohodu sem bil v prvih vrstah; natančno se spomnim bližnjega soočenja s policijskim kordonom, srhljivih oklepov »*miličnikov*«, kakršnih nismo videli nikoli dotlej. Prav ob pogledu na policaje in njihove grozeče palice (gumijevke, pendreke) mi je prišla na misel besedna igra *Policaj je palicaj*, ki sem jo dvanajst let pozneje uporabil kot refren protestne pesmi za potrebe predstave *Romeo in Julija* (Slovensko mladinsko gledališče, režija Ljubiša Ristić, 1983). V tej predstavi smo na osnovi Shakespearove tragedije uprizorili tedaj naraščajoče mednacionalne konflikte: Romeo je bil hrvaški Srb iz Dalmatinske Zagore Stevo Macura, Julija pa študentka dramaturgije na ljubljanski AGRFT Julija Novak; nastopal pa je tudi policaj, ki ga je igral Niko Goršič. Pesem sem pozneje vključil tudi v igro za otroke *Vlak na domišljijo* (Drama SNG Ljubljana, režija Vito Taufer, 1984); uglasbil jo je Gojmir Lešnjak – Gojc, ki jo je posnel s skupino *Srp* in izdal na kaseti, naslovljeni prav *Policaj je palicaj*. Pesem sem kot primer protestne poezije vključil tudi v svoje pesmarice pesniških form *Oblike sveta* (1991), *Oblike srca* (1997) in *Oblike duha* (2016). Na ulicah je nazadnje zaživela med vstajniškim gibanjem v letih 2012–13. Evo, tu je:

moram držat red sveta
in sanjarit poln željá
službi zbežat se ne da
uniforma nima dna

policaj je palicaj
policaj je palicaj
le zakaj zakaj zakaj

jaz pa nisem takšen zmaj
pravi plavi palicaj
jaz mam rajši mesec maj
in izlet v cvetni gaj

policaj je palicaj
policaj je palicaj
le zakaj zakaj zakaj

jaz sovražim palico
in še bolj tiralico
rajši grem na malico
sunit kavno šalico

policaj je palicaj
policaj je palicaj
le zakaj zakaj zakaj

zmeraj sem bil slab učenc
zdaj sem fasal še suspenz
ker sem vozil brez vseh bremz
službeni mercedes benz

policaj je palicaj
policaj je palicaj
le zakaj zakaj zakaj

kam naj zdaj se revež dam
bit organ je vse kar znam
pijem ker sem strašno sam
peče me globoki sram

policaj je palicaj
policaj je palicaj
le zakaj zakaj zakaj

čutim da prostost ni raj
tek sem zgubil in smehljaj
slep sem za pomladni gaj
pendrek si želim nazaj

policaj je palicaj
policaj je palicaj
le zakaj zakaj zakaj

le kako naj iz srca
zruvam zakon brez mejá
družbi zbežat se ne da
uniforma nima dna

policaj je palicaj
policaj je palicaj
le zakaj zakaj zakaj

V ozračju študentskega gibanja se je porodila tudi protestna akcija za radikalno spremembo Zveze mladine, ki je bila dotlej, pa tudi poslej pridna in dogmatična izpostava Zveze komunistov. Akcijo sta vodila žal že pokojni Mladen Švarc in Lev Kreft. Držali smo se doktrine »dolgega marša skozi institucije« in nazadnje nam je uspelo: razbili smo Mestno (ljubljsko) konferenco Zveze mladine in bili izvoljeni v predsedstvo te organizacije. Biti član Predsedstva ljubljanske Zveze mladine pa meni kot pesniku in trockističnemu uporniku nikakor ni dišalo, zato sem štiri dni po izvolitvi odstopil.

Poraz študentskega gibanja je vse nas navdal z depresijo. Obenem moram priznati, da mi politični radikalizem ni bil ravno pisan na kožo ali pa ga pri svojih mladih letih nisem še znal modro uravnati. Čutil sem razcepljenost med upravičenostjo upora in klicem poezije; čutil sem, da me politični angažma dobesedno dehidrira.

Leto 1971 je bilo v Ljubljani še podaljšek šestdesetih let. S porazom študentskega gibanja so se začela »svinčena sedemdeseta leta«. Po Titovem govoru v Splitu l. 1972 je jugoslovanska politična vrhuška trdo obračunala s hrvaškim nacionalističnim *maspokom*, odstavila sposobno srbsko politično vodstvo (Latinko Perović in Marka Nikežića) ter liberalistično slovensko vlado na čelu s Stanetom Kavčičem, nacionalizem pa uporabila kot alibi za ponovno uvedbo politične in policijske kontrole.

V »svinčenih sedemdesetih« smo imeli ogromno časa, nikoli toliko. Radikalizem študentskega gibanja sem osebno zdaj usmeril v umetniško raziskovanje. Ista Zveza mladine, v katere ljubljanskem predsedstvu sem sedel cele štiri dni l. 1971, je štiri leta pozneje politično odstavila uredništvo Mladih potov, literarno glasilo pesniške in gledališke skupine *Nomenklatura*, ki sem ji pripadal (Milan

Kleč, Igor Likar, Jure Perovšek, Vladimir Memon, Brina Švigelj, pozneje Svit, Andrej Rozman Roza, Vladimir Kovačič itd.).

Namesto Filozofske fakultete smo za nekaj let zasedli Šumi, epicenter umetniške, intelektualne ter študentske politične avantgarde, bohemov in hipijev (*Vrata nepovrata*, 1. knjiga: *Zemljevidi domotožja*, 2. zvezek: *Zgodovinski atlas zapuščenih domotovanj*, 22. spev: *Lokali*, pesem 3):

Šumi

je kraj, kjer smo – dobesedno – prestali mladost. Bufet,
ki je zanikal vse zakone fizike:
na pičlih trideset kvadratov poltemè

je domišljija stisnila zunanji svet.
Bila je črna luknja, kozmični magnet:
vanj je vsak dan, opoldne in zvečer,

izginilo sto fantov in deklet,
da bi tam našli najlepši nemir.
Zunaj je zehala zobata stvarnost:

sive obleke in Resnica brez ostankov.
Tu notri pa smo jahali na šanku,
ki ga je Jesih imenoval *konj*.

Za nas, mlade pesnike – sadjevec zastonj!
Na zguljeni tapeti sled: *Chubby was here*.
Na skretu: *Dok je bilo Tita, bilo je i šita*.

Zunaj pa stvarnost, vsèga lačna, vsèga sita ...
Že zdavnaj so zaprta vrata te skrivnosti.
Ko danes nosim stvarnost mimo Šumija,

sem težak tristo kil. Čez prag odsotnosti
ne morem več tja noter, k sencam iz mladosti ...